

tehtni razpravi obravnava raznarodovalne načrte nemškega okupatorja v okrožju Kamnik in njihov polom pod vplivom narodnoosvobodilnega boja. Na osnovi bogatega arhivskega gradiva (predvsem fonda Landrat Stein v IZDG) obravnava troje vprašanj: neuspeh ponemčevanja okupatorjeve uprave v občinah, polom okupatorjevega šolstva in neuspeh okupatorjevih kolonialnih načrtov. Metod Mikuz pa piše o pomenu preučevanja zgodovine NOB na posameznih območjih in o nekaterih posebnostih razvoja NOB na domžalskem in kamniškem območju.

Brez dvoma lahko rečemo ob kraju pregleda prvega dela zbornika, da vsi prispevki s svojega zornega kota opozarjajo na posebnosti v razvoju in prikazujejo domžalsko regijo v novi bolj konkretni luči, kot smo jo imeli doslej pred seboj; da pa so opazne nekatere praznine v tem časovnem oziroma tematskem okviru, za kar je treba iskati vzroke v pomanjkanju ustreznih kadrov ali podrobnejših, temeljnih raziskav.

Omenili smo že, da je drugi del zbornika posvečen povojnemu razvoju. V uvodnem delu poda predsednik občine Domžale Jernej Lenič v dveh celovitih prispevkih glavne značilnosti razvoja domžalske občine po osvoboditvi, s posebnostmi v razvoju na demografskem, gospodarskem in družbenem področju ter v samoupravni organiziranosti. V prispevku z naslovom Prebivalstvo domžalske občine pa na podlagi bogatih statističnih podatkov ilustrira gibanje števila prebivalstva sedanje domžalske občine od druge polovice 19. stoletja dalje. Posebej opozarja tudi na vplive Ljubljane na gibanje prebivalstva domžalske občine, pa tudi na vrsto večjih ali manjših, časovno dolgoročnejših do občasnejših vezi med Domžalami in Ljubljano, predvsem v kulturnem življenju, izobraževanju, zdravstvenih uslugah itd., ki omogočajo nastajanje vse bolj enotnega prostora, do katerega imamo enake odgovornosti.

Janko Gedrih prikazuje razvoj občine Domžale kot družbenopolitične in samoupravne skupnosti; Milan Marolt in Franc Škerjanec pa gibanje gospodarstva v letih 1965 do 1975 s poglobljenimi ekonomskimi kazalci. Janez Kovač in Franc Škerjanec obravnavata dinamično rast komunalne in stanovanjske gradnje s problemi, ki jih le-ta poraja. Na kraju omenimo še obsežen prispevek Karla Kušarja o razvoju nekaterih delovnih organizacij na območju domžalske občine ter kazalce razvoja družbenih dejavnosti izpod peresa Jakoba Černeta.

Zbornik, ki prinaša tudi okrog 200 fotografij ter vrsto zemljevidov in skic, pomeni skupaj z domžalskim simpozijem brez dvoma pomemben mejnik pri preučevanju krajevne zgodovine, zgodovinarje pa postavlja pred nove, še zahtevnejše naloge.

Jože Ciperle

Wolfgang Mallebrein, Hans Steinacher. Podnaslov: Ein Kämpfer für Freiheit und Selbstbestimmung. Eine Biographie, Klagenfurt 1980, 215 strani + slikovne priloge.

V letu šestdesetletnice koroškega plebiscita je izšel vsekakor poučen zapis o življenjski poti Hansa Steinacherja, enega glavnih protislovenskih plebiscitnih delavcev ter ustanoviteljev plebiscitnega Kärntner Heimatdiensta. Zapis ima po

zasnovi panegiričen značaj, ne glede na to pa se opisi Steinacherjeve dejavnosti naslanjajo na njegove osebne spise (zapuščino) ter tako odsevajo njegov miselni svet. Iz njih je moč razbrati značilni Steinacherjev pogled na nemško vprašanje, ki mu je bil zvest vse življenje. Pri tem v knjigi posebej izstopa Steinacherjeva nemško-nacionalna usmerjenost, ki ga je vodila v letih prve svetovne vojne, takoj po njej, v času koroškega plebiscita ter vse do druge svetovne vojne in še pozneje. In če se za obdobje po drugi svetovni vojni omejimo le na manjšinsko vprašanje, moramo poudariti, da je bil prav Steinacher eden od pobudnikov obnovljene protimanjšinske dejavnosti. Kot je znano, je leta 1949 formuliral protimanjšinski program koroškega nemškega nacionalizma, ki ga je le-ta po obnovitvi avstrijske suverenosti pričel tudi uresničevati ter do danes izpolnil vrsto takratnih Steinacherjevih zahtev. (O tej plati njegove dejavnosti najdemo v Mallebreinovi knjigi žal komaj kakšno bežno pripombo; najbolj zgovoren je podatek, da je Steinacher kmalu postal podpredsednik koroške organizacije meščanske ljudske stranke ÖVP.)

Na Steinacherjevo življenjsko pot je pač že v mladih letih vplivalo dejstvo, da je bil štipendist znanega raznarodovalnega društva Südmark; kot tak je obiskoval učiteljišče v šlezijemskem nemškem otoku Biala (nem. Bielitz). Tu se je seznanil z narodnostno problematiko (s stališča nemškega nacionalizma, ter njegovega nasprotovanja »slovanskemu šovinizmu«), ter se pripravljaj na vlogo, ki mu je pripadla po razpadu dvojne monarhije. Kot učiteljiščnik se je vključil v vsenemško burševsko društvo Gothia ter bil (podobno kot večina njegovih sotovarišev) navdušen schönerejanec. Svojo prvo službo je dobil v južnotirolskem Meranu.

Po razpadu dvojne monarhije se je Steinacher vrnil na Koroško in stopil v prve vrste tistih nemških nacionalistov, ki so aktivno nasprotovali jugoslovanski rešitvi koroškega vprašanja. V tistem času je v poprevratnih dneh skupaj s somišljeniki nastopal proti tedanjemu vojaškemu revolucionarnemu svetu v Celovcu. Mallebrein opozarja, da je Steinacherju in njegovim somišljenikom konec novembra 1918 uspelo zamenjati vojaški svet z novim, ki je enoglasno sklenil, da bo z vojaško silo zaustavil nadaljnje prodiranje jugoslovanskih vojaških enot na Koroško. S tem so bile, kot opozarja, zrele že vse okoliščine za koroške boje ali, kot jih imenujejo na Koroškem, »koroški obrambni boj«.

O koroškem plebiscitnem dogajanju in še zlasti o takratni Steinacherjevi vlogi je na voljo obsežna literatura, med drugim tudi Steinacherjevi spomini z značilnim naslovom »Sieg in deutscher Nacht« (Zmaga v nemški noči), ki so izšli na Dunaju leta 1943. Že sam naslov te knjige pa tudi njena plebiscitna problematika kažeta, kaj so nemškim koroškim nacionalistom pomenili koroški boji, namreč nič več in nič manj kot boj za mejo velike nemške domovine, ne pa morda boj za avstrijsko republiko. V Mallebreinovi knjigi objavljeno gradivo priča, da je bil v začetku leta 1919 na Steinacherja poskus atentata, ki pa ni uspel; atentator je izhajal iz vrst revolucionarno usmerjenih Celovčanov (Mallebrein navaja po Steinacherjevem spominskem zapisu kot vzrok »rdečo propagando« ali drugače povedano, revolucionarno vzdušje, ki ga je ustvarilo revolucionarno vrenje, predvsem na Bavarskem in Madžarskem).

Po koroškem plebiscitu se je Steinacher na nemški strani dejavno udeležil priprav na šlezijski plebiscit. Od tamkaj je odšel na pobudo berlinske nemško-nacionalne organizacije Schutzbund na severno Tirolsko, kjer je bil za 24. april

1921 napovedan plebiscit, ki naj bi odločal o združitvi avstrijskega dela Tirolske z nemško državo. Mallebrein poudarja, da je Steinacher tamkaj sistematično izpolnjeval berlinska naročila. Po koroških in šlezijških izkušnjah je tudi na Tirolskem zbiral mrežo zaupnikov, ki so vodili propagando za združitev dežele z Nemčijo (anšlus).

Rezultat tirolskega plebiscita je znan: kar 95 % Tirolcev je glasovalo za priključitev k nemški državi. (Podobni plebisciti so bili še v nekaterih avstrijskih deželah, vendar so velesile ta prizadevanja nemških nacionalistov preprečile.) S Tirolske se je Steinacher na nujno prošnjo pruskega notranjega ministrstva vrnil v Zgornjo Šlezijo. Od tod ga je konec leta 1921 zaneslo na Gradiščansko, kjer so mu bili v pomoč tudi njegovi »zvesti« koroški plebiscitni tovariši, predvsem Karl Fritz ter Alois Maier-Kaibitsch. Vendar pa njihovo delovanje na Gradiščanskem očitno ni bilo tako uspešno kot so pričakovali, kar potrjuje tudi izid plebiscita, saj je na plebiscitnem ozemlju večina nemško govorečih volilcev glasovala za Madžarsko. Ob tem je značilna Mallebreinova pripomba, da je Steinacher na Gradiščanskem našel drugačno »narodnopolitično strukturo« kot v Zgornji Šleziji in deloma tudi na Koroškem, saj so se na plebiscitnem ozemlju prištevali k nemštvu predvsem pripadniki nižjih socialnih slojev (zlasti majhni delavci).

Leta 1923 zasledimo Steinacherja v Porenju, kjer je po naročilu nemške vlade podtalno deloval proti tamkajšnjim nemškim separatistom ter francoskim in belgijskim zasedbenim oblastem. Da bi se mogel lotiti te naloge, je celo prekinil študij na frankfurtski univerzi. Mallebrein poudarja, da je bil Steinacher v Porenju med voditelji tamkajšnjega nemškonacionalnega odpora. Opozarja, da so mu pri tem koristile tudi koroške izkušnje. Nekaj časa mu je pomagal tudi že omenjeni Karl Fritz (Mallebrein ga označuje kot »izkušenega specialista«). Oktobra 1921 je bil Steinacher med vodji pri razbitju separatističnega puča ter je med takratnimi dogodki celo imenoval začasnega aachenskega policijskega ravnatelja.

Po tem, ko je bil Steinacher naslednje leto krajši čas poslovodja Nemškega šolskega društva (Schulverein) na Dunaju, se je vnovič vrnil v Frankfurt, kjer mu je prusko notranje ministrstvo naročilo, naj ugotavlja separatistična ali podobna gibanja ter se proti njim bojuje »duhovno« »z legalnimi sredstvi«. Njegova naslednja naloga je bila opazovati Francoze v obdobju njihove poreske zasedbe.

Leta 1925 je Steinacher v Frankfurtu doktoriral. Med važnimi postajami njegovega življenja je bilo tudi leto 1929, ko mu je dežela Koroška podarila znano veleposestvo na Miklavčevem. Mallebrein poudarja, da je postalo Miklavčevo po Steinacherjevi zaslugi »nemški bastion« proti »napredujočemu slovenstvu«, pozabi pa povedati, da ga je Steinacher dobil v dar v zahvalo za plebiscitne zasluge. V tem času se je Steinacher uspešno ukvarjal tudi z ustanavljanjem nemških organizacij zunaj nemške države, v Belgiji (območje Eupen-Malmedy), Luksemburgu ter na južnem Tirolskem. Poleg tega mu je obležala v srcu težnja po priključitvi Avstrije k nemški državi.

Potem ko se je 30. junija 1930 končala francoska zasedba Porenja, je Steinacher dobil novo (Mallebrein: važno) nalogo. Postal je vodja berlinske centrale za nemške knjižnice v tujini, ustanove, ki je bila podrejena nemškemu zunanjemu ministrstvu. Zanimiva je podrobnost, da je Steinacherjev nastavitve-

ni akt podpisal predsednik »Društva prijateljev in podpornikov urada za zamejsko knjižničarstvo«, tedanji kölnski nadžupan Konrad Adenauer. Na novem delovnem mestu je Steinacher ustanovil znanstveno delovno skupino, katere naloga je bila preučevati obmejno in zamejsko nemštvo. Po Mallebreinovem mnenju se je Steinacher (do tega časa) razvil v »najpomembnejšega (nemško-nacionalnega) izvedenca za vprašanja nemštva ter zamejskih Nemcev«.

Januarja 1933 ga je — kot beremo v knjigi — tedanji avstrijski kancler E. Dollfuß zaprosil, naj bi kot (Mallebrein: najboljši) poznavalec rajhovskih razmer prevzel mesto avstrijskega poslanika v Nemčiji. Kolikor moremo presoditi, je bil Steinacher pripravljen prevzeti to nalogo. Ker je avstrijski nacionalistični Landbund zahteval od njega naj vstopi v to politično stranko, hkrati pa pripravi nedatirano odstopnico, je Steinacher kanclerjevo ponudbo odklonil. K temu Mallebrein pripominja: »do tega časa ni bil član nobene stranke in je hotel pri tem tudi ostati...« 20. aprila 1933 je nato postal predsednik Volksbunda für das Deutschtum im Ausland (VDA).

Kot je znano iz drugih virov, je VDA pod Steinacherjevim vodstvom v marsičem prispevala k nacifikaciji nemških manjših po Evropi, tudi v Jugoslaviji. Kolikor je moč presoditi po objavljeni dokumentaciji, tudi tisti v Mallebreinovi knjigi, je Steinacher vrsto let užival zaslonbo pri Hitlerjevem namestniku Rudolfu Hessu, poglobljale pa so se razlike med njim in nacističnimi organizacijami in uradi zaradi različnih stališč do načina delovanja doma ter v zamejstvu. Razlike so se pojavile najprej z vodstvom Hitlerjeve mladine, zatem pa tudi z zamejsko organizacijo NSDAP. Vzroka sta bila na zunanjepolitičnem področju predvsem dva: delovanje VDA in nacistične stranke med izseljenci v južni Ameriki ter južnotirolsko vprašanje. Najbrž nismo daleč od resnice, če zapišemo, da je skušal Steinacher imeti ali pa ohraniti stike z zamejskim nemštvom izključno v svojih rokah (isto pa so seveda hotele tudi uradne nacistične organizacije). V skladu s svojimi nacionalnimi pogledi je Steinacher nasprotoval tudi težnjam, da bi zamejske srednjeevropske Nemce preselili v rajh. In še en vzrok je bil, ki je vplival na njegovo odslovitev z mesta »državnega vodje« VDA, namreč želja Italije po njegovi odstranitvi. Neposredni razlog za odslovitev pa smo že omenili: šlo je za bolj ali manj monopolizirano delovanje med nemškimi manjšinami v tujini, kar je seveda naletelo na nasprotovanje pri določenih nacističnih krogih.

Mallebrein nadaljuje, da se je Steinacher po »izločitvi iz političnega življenja« vrnil na Miklavčevo, zamolči pa, da je ob priključitvi Avstrije tretjemu rajhu aktivno sodeloval pri propagandi za Hitlerjev plebiscit, na katerem naj bi Avstrijci potrdili anšlus. (Značilno je, da je Steinacher po drugi svetovni vojni ta propagandni nastop zanikal, vendar je njegove izjave ovrгло poročilo tedanjega tiska.)

Naslednje le to je Steinacher postal član NSDAP (pred sodiščem se je v drugi polovici šestdesetih let zagovarjal, da so ga sprejeli v nacistično stranko — brez njegove vednosti!). Med drugo svetovno vojno se je kot častnik bojeval v Grčiji, Franciji ter na Norveškem; v tem času je dosegel tudi čin podpolkovnika.

Iz sklepnega dela knjige si velja ogledati še opis dogajanja na širšem območju Milavčevega med drugo svetovno vojno. Avtor tu vnovič označi posestvo kot »bastion nemštva«, ležeč sredi »vindišarsko govorečega, deloma pa tudi slovenskega in protinemško razpoloženega prebivalstva«. Beremo, da so se na tem

območju od začetka leta 1943 vrstili nočni »slovensko-jugoslovanski partizanski vpadi« na »nemško misleče kmečko prebivalstvo južnokoroškega obmejnega območja«, in prav Miklavčevo je bilo čedalje bolj izpostavljeno »banditski dejavnosti«. Partizani naj bi po Mallebreinu spomladi 1943 na tem območju izvedli nekaj »morilskih napadov«.

Že doslej povedano kaže, da Mallebrein pri opisovanju dogajanj iz časa NOB uporablja besednjak, kakršen je bil v navadi na nemški strani v letih druge svetovne vojne, in ki ga še danes srečujemo v avstrijskem nemškonacionalnem tisku. Njegova knjiga očita partizanom, da so pogosto napadali osamljene nemško usmerjene kmete, ropali njihove domove, jih požigali, morili ali pa jih na silo vodili z domov, »deloma tudi po cele družine«.

Beremo, da je Steinacher nasprotoval policijskim ukrepom, naperjenim proti »vindišarskim« (pač v smislu nemčurskim) kmetom- ki si zaradi partizanskih pretenj (Mallebrein: »smrtnih groženj slovenskih banditov«) niso upali prijavljati partizanov orožnikom. Med krajšim obiskom na Koroškem je, kot poroča Mallebrein, Steinacher v tem smislu celo interveniral pri gauleiterju dr. Friedrichu Rainerju, svojemu nekdanjemu učencu (!). Mallebrein pripisuje partizanom tudi, da so »umorili« 3800 nemških oziroma avstrijskih državljanov, nad 2000 ranili, 3300 pa odpeljali s seboj. Gre za značilen prikrojen prikaz, ocene, po katerih je v boju s koroškimi partizani padlo na Koroškem 3800 nemških vojakov, 2000 je bilo ranjenih i. p. Mallebreinova knjiga ne pušča dvomov, da je Steinacher po svoji povojni vrnitvi na Koroško nastopil kot zagovornik nekdanjih nacistov pred (zanj) nepravilno »denacifikacijo«; sicer pa nacistična pripadnost zanj kot nekdanjega nacistu, očitno ni bila nikdar sporna.

Dokumentacija (mislimo na tedanje koroško časopisje) priča, da je Steinacher tudi tokrat nastopil proti narodnim težnjam koroških Slovencev. Leta 1953 je postal avstrijski generalni konzul v italijanskem Milanu, prevzel je torej delovno mesto, ki je bilo še posebej izpostavljeno zaradi (za Avstrijce) nerešenega južnotirolskega vprašanja.

Tone Zorn

Roter Anstoß. Podnaslov: Der »Österreichische Weg«. Sozialistische Beiträge. Izdala Josef Hindels in Anton Pelinka. Wien-München 1980, 363 strani.

Med politično literaturo, ki izhaja v sosednji Avstriji, je nedavno izšel obsežen zbornik zapisov triintridesetih avtorjev o aktualnih vprašanjih avstrijskega političnega trenutka. Nedvomno je njegov izid pogojilo dejstvo, da je od leta 1970 dalje stranka avstrijskih socialistov (SPÖ) vodilna politična sila v državi. Značilnost zbornika je kritičen pristop k odprtim vprašanjem avstrijske družbe, njegovi avtorji pa predstavljajo dve smeri avstrijskega socialističnega gibanja. Prvi smeri pripada nekdanji, še vedno avstromarksistični tabor z nekdanjimi avstromarksističnimi delavci, ki kritično ocenjujejo zdajšnji položaj ter ravnanje Socialistične stranke Avstrije. Zato ni naključje, da sta sourednika zbornika Josef Hindels kot predstavnik avstromarksistične tradicije ter Anton Pelinka, ki izhaja iz mlajše intelektualne in kritične generacije avstrijskih socialistov.